

ПРАВО НА САМООБОРОНУ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Written by БОРОВИК ІРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА, студентка юридичного факультету ДДУВС (м. Дніпро)
Sunday, 05 June 2022 20:17

Міжнародна спільнота має певні можливості щодо захисту миру на своїх та сусідніх територіях. Зараз, коли Росія вторглася на територію України, вона здійснила озброєний напад. Міжнародне право містить поняття самозахисту та охоплює допомогу у самозахисті тієї країни на яку вторглися з озброєним нападом. Країни НАТО активно беруть участь у допомозі Україні боротися з російською агресією, це проявляється як постачання зброї, так і гуманітарної допомоги. Саме тому актуально буде розглянути право держав на самозахист та право інших держав їм в цьому допомагати. Метою роботи є розгляд на відмінності у використанні термінів, що позначають взаємопов'язані правові поняття: «самооборона», «право держав на самооборону», «індивідуальна самооборона», «колективна самооборона». А також визначити чи є допомога зі сторони інших держав обов'язковою під час самозахисту від озброєного нападу.

Ретельно аналізувалася й висвітлювалася діяльність ООН із забезпечення міжнародного миру й безпеки, а також приділялася увага питанню самооборони державу у працях західних дослідників Г. Кісінджера, У.Г. Шарпа, Р. Аго, Д. Боуетта, Я. Броунлі, Ф. Джессопа, М. Мак-Дугала, Дж. Кунца, Х. Лаутерпахта, А. Рандельцхофера тощо. Поняття «самооборона» входить в систему основних понять сучасного міжнародного права. У різні історичні періоди вчені розглядали його з різних позицій, давали своє тлумачення, формулювали критичні рекомендації щодо його реалізації.

Основу для розуміння суті та особливостей інституту самооборони в сучасному міжнародному праві створюють ст. 51 і п. 4 ст. 2 Статуту ООН.

Так, в ст. 51 Статуту закріплено: «Статут аж ніяк не зачіпає невід'ємного права на індивідуальну самооборону якщо станеться озброєний напад на Члена Організації, до тих пір, поки Рада Безпеки не прийме заходів, необхідних для підтримки міжнародного світу і безпеки». Положення приведеної вище статті Статуту уточнює сенс норми, викладеної у п. 4 ст. 2, яка передбачає, що «всі Члени Організації Об'єднаних Націй утримуються в їх міжнародних відносинах від загрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканості або політичної незалежності будь-якої держави, так і яким-небудь іншим способом, не сумісним з цілями Об'єднаних Націй».

Аналіз приведених вище тлумачень самооборони дозволяє зробити наступні висновки. Самооборона не може бути засобом боротьби з озброєною агресією, оскільки згідно з ст. 39 Статуту ООН Рада Безпеки вирішує, здійснена агресія або ні, а наявність озброєного нападу визначає саму державу, що стала його жертвою (ст. 51). Тому самооборона – один із засобів боротьби з озброєним нападом, а не агресією. У цьому позиція автора. Проте далі в тексті, а також в окремих міжнародно-правових документах можна не раз зустріти відхід від цього критерію.

Представляється, що саме поняття суверенітету занадто містке, що містить як верховенство державної влади усередині країни, так і її незалежність в зовнішньополітичній сфері, а життєві інтереси держави взагалі важко обмежити якимись рамками. Нам же представляється, що будь-який озброєний напад ззовні на державу є протиправним оскільки воно суперечить загальноновизнаним нормам і принципам міжнародного права (наприклад, п. 4 ст. 2 Статуту). Таким чином на наш погляд, під самообороною слід розуміти здійснюване з дотриманням норм міжнародного права право держави на відповідні озброєному нападу дії, спрямовані на забезпечення своїй територіальній цілісності та політичній незалежності. У статті 51 Статуту ООН закріплено право звернення як до індивідуальної, так і до колективної самооборони у разі озброєного нападу.

У словнику міжнародно-правових термінів [1] визначено, що «індивідуальна самооборона є озброєні дії держави, що робляться нею для захисту або відновлення своїй політичній незалежності і територіальній недоторканості, порушених іншою державою шляхом озброєного нападу».

«Індивідуальна самооборона – це оборонні дії держави або держав, що безпосередньо піддалися озброєному нападу. В цьому випадку право на самооборону у кожній державі виникає через напад на неї саму, воно не пов'язане з правом на самооборону інших держав, що також піддалися нападу». Міжнародний Суд ООН відносно індивідуальної самооборони відмітив: реалізація цього права припускає, що «відповідна держава стала жертвою озброєного нападу». Термін «самооборона» показує лише істотність індивідуальної самооборони, тоді як суть інституту колективної самооборони була б вірніше виражена поняттям «Колективна оборона». Цю точку зору розділяють багато дослідників. Так, Д. Кунц відмічає, що термін «колективна самооборона» невдалий, – «це не самооборона, а оборона іншої держави» [2]. М. Кельзен констатує, що «дії з боку держав які не атаковані, а тільки допомагають атакованій державі проти агресії строго кажучи, не є самообороною... Це, звичайно, колективна «оборона», але не колективна «самооборона» [3].

Такі терміни як «колективна оборона» або «оборона іншої держави», краще передають сенс того, що зараз, завдяки ст. 51 Статуту, мається на увазі під «колективною самообороною» [4, с. 769]. Професор Оксфордського університету Я. Броунлі так само говорить про самооборону та колективну оборону. Слід погодитися з приведеними вище зауваженнями вчених і для позначення права на колективне відбиття агресії оперувати поняттями «Колективна оборона» і «оборона іншої держави». Тим більше що право держав, не зачеплених озброєним нападом, на колективну оборону вірніше відбиває сенс ст. 51 і усього Статуту ООН, згідно з яким боротьба з агресією – ця загальна справа усіх держав.

У літературі визнано, що під правом на колективну оборону Статут ООН розуміє «допомога, яку робить держава іншій державі проти скоєного на нього нападу», або «участь держав у відбитті іншою державою що знаходиться в стані індивідуальної самооборони, озброєного «нападу зі сторони третьої держави», або спільні озброєні дії у відповідь двох чи більше за держави, що робляться для відновлення політичній незалежності та територіальній недоторканості того з них, яке стало жертвою озброєного нападу».

«Колективна самооборона – це не просто спільні дії держав що одночасно піддаються нападу. Вона відрізняється від індивідуальної тим, що при колективній самообороні право на неї виникає для держави не з факту нападу на нього, а з факту нападу на інше держава. Право колективної самооборони означає право держави, що не піддалася озброєному нападу, зробити озброєну допомогу державі, яка піддалася такому нападу і просить про допомогу». Так, як і індивідуальна самооборона, і колективна оборона поставлена ст. 51 Статуту ООН в залежність від попереднього здійснення «озброєного нападу», володарем цього права слід вважати в першу чергу державу що стала жертвою озброєного нападу.

Право на колективну оборону означає в цьому випадку, що кожна держава має право передусім не лише індивідуально, але і за допомогою інших держав відбити скоєний проти нього озброєний напад.

Найпростішою формою реалізації права на колективну оборону (позадоговірна)

являється звернення держави озброєного нападу, що стала жертвою, до дружніх держав з проханням про надання допомоги в захисті її від агресії. Таку реалізацію права на допомогу можна побачити зараз в Україні під час вторгнення Росії, коли наша держава звертається по допомогу в озброєні до інших держав НАТО.

Це прохання є основою для виникнення тільки права, а не юридичного обов'язку третьої держави брати участь в колективній обороні жертви озброєного нападу. Найбільш типовою формою реалізації права на колективну оборону є дії на підставі двосторонніх і регіональних угод о взаємній допомозі, що заздалегідь укладаються державами на випадок озброєного нападу.

Кожна держава має право здійснити самооборону спільно з іншими державами, але не кожна з них бажає стати учасником договору про взаємну допомогу, тобто взяти на себе зобов'язання брати участь в колективній обороні інших суб'єктів договору. Держави, що здійснюють політику традиційного нейтралітету, а також що мають статус постійного нейтралітету, обмежують свою міжнародну правосуб'єктність відмовою від участі у будь-яких договорах про взаємну допомогу.

Отже, здійснюючи право на самооборону окрема держава не лише захищає себе, але і робить внесок в розв'язання головної задачі сучасного міжнародного права – забезпечити світ і зберегти світовий правопорядок. Розгляд озброєного нападу як правопорушення, а самооборони – як санкції підтверджується у самій ст. 51 Статуту ООН, яка фразою «якщо станеться озброєний напад» підкреслює його первинність і дозволяє розмежувати з примусовою мірою у відповідь, що застосовується до держави-порушника. Дії в порядку самооборони можуть мати наступальний у військовому сенсі характер і поширюватися на територію держави-агресора тією мірою, в якій це необхідно для ліквідації наслідків озброєного нападу.

Список використаних джерел:

1. Грін Олександр Олексійович Словник міжнародно-правових термінів. Укладач О.О.Грін.-Ужгород:ПП Данило С.І., 2010.500с. (Серія «Бібліотека юриста-міжнародника).
2. Kelzen H. The law of the United Nations. N.-Y., 1951.
3. Kunz J.L. International and collective selfdefence in Arfiele 51 of the Charter of the United Nations. The changing law of the Nations. Ohio, 2008.
4. Skubiszewski K. Use of force by states collective security. Law of war and nentrality II Mannel of public international law. L., 2008. P. 769.